

NİKSAR MELİK DANIŞMEND GAZİ TÜRBESİ HAZİRESİ'NDE TESPİT EDİLEN SIRLI TUĞLA ŞAHİDE

THE GLAZED BRICK TOMBSTONE SITUATED IN THE GRAVEYARD OF NİKSAR MELİK DANIŞMEND GAZİ TOMB

Ayşe Denknalbant Çobanoğlu*

Öz

Niksar tarihi ile ilgili bir çalıştay dolayısıyla, 2012 senesinde gerçekleştirdiğimiz ziyaret sırasında, Melik Danişmend Gazi Türbesi'nin haziresinde yeşil sırlı tuğla bir şahide dikkatimizi çekmiştir. Şahide, daha önce bir benzeri görülmemiş şekilde, pişmiş topraktan imal edilerek sırlanmış olması bakımından ve (mevcut literatür incelemesine göre) bu malzemeden tespit edilmiş tek örnek olarak karşımıza çıkması açısından önem arz etmektedir. Çalışmadaki amaç, şahidenin teknik, biçim ve süsleme özelliklerinin tanıtılarak literatüre geçirilmesidir.

Dikdörtgen biçimdeki şahidenin üst kısmı altı adet yuvarlak dilimle düzenlenmiş olup ortadaki dilim biraz kırık olmakla birlikte hafif sivri bir şekilde sonlandığı tahmin edilmektedir. Kalan izlerinden yeşil sırlı olduğu anlaşılan tuğla şahidenin yüzeyinde, kalıp baskı tekniğiyle serbest şekilde yapılmış süslemeler yer almaktadır. Şahide üzerinde kitabe ve tarih bulunmamaktadır. Burada tanıtılan yeşil sırlı tuğla şahidenin tarihlendirilmesinde, imal edildiği malzemeyle benzer karşılaştırma malzemesi tespit edemediğimiz için kesin bir şey söylemek zordur. Ancak söz konusu şahideyi, malzemeleri farklı olmakla birlikte, biçim özellikleri olarak benzer şahidelerle karşılaştırmamız mümkün olabilir. Özellikle Niksar, Tokat ve Sivas bölgesindeki diğer örneklerle baktığımızda, genel olarak XIV. ve XV. yüzyıla tarihlenen benzer biçimdeki şahidelere rastlamak mümkündür. Taş şahidelerdeki dilimli biçimin ve rozetlerin kullanımının benzerliği dikkate alındığında sırlı tuğla şahidenin XIV. - XV. yüzyıllara tarihlendirilebileceği ileri sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Niksar, Melik Danişmend Gazi Türbesi, Şahide, Sırlı Tuğla.

* Dr. Öğr.Üyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye. aysednb@istanbul.edu.tr

Abstract

Due to a workshop on the history of Niksar, during the visit we carried out in 2012 a green glazed brick tombstone in Melik Danişmend Gazi Tomb has been taken our attention. The tombstone is important in that it is made from terracotta, unprecedented, and that it is confronted as the only example identified from this material (according to existing literature review). The purpose of this study is to introduce the technical, form and ornamentation characteristics of the tombstone to the literature. The upper part of the rectangular form is arranged with six round slices and the middle slice is estimated to have ended in a slight pointed manner. On the surface of the brick, which is understood to be the green glaze from the remaining traces, there are freestanding ornaments with mold printing technique. There is no inscription and no date on the tombstone. It is difficult to tell a definite thing about the date of the tombstone, for which we can not identify the comparison material from its type. However, it may be possible that we compare the examples with similar features as the form features, albeit the materials are different. Especially when we look at other tombstones in the regions of Niksar, Tokat and Sivas, it is possible to find similar forms, generally dated to the XIV. and XV. centuries. Given the similarity of the use of sliced forms and rosettes on stone tombstones, it can be argued that the glazed brick tombstone can be dated to the fourteenth and fifteenth centuries.

Keywords: *Tokat, Niksar, Melik Danişmend Gazi Tomb, Tombstone, Glazed Brick*

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler tarafından fethedilen Niksar, bölgede kurulan Danişmendliler'in ilk başkenti olmuştur. Kılıçarslan tarafından 1175'te Selçuklular'a katılan bölge, XV.yüzyıla kadar merkezi konumunu korumuştur.¹ Niksar, Anadolu Türk Mimarisi'nde görülen ilk yapı tiplerini ve erken dönem yapılarını barındırması açısından her zaman önemli bir yere sahip olmuştur.

Niksar'da kalenin doğusunda yer alan Melik Gazi Mezarlığı, Danişmendliler döneminde başladığı tahmin edilen ve kesintisiz olarak günümüze kadar yapılan gömülerle geniş bir sahaya ulaşmıştır. Mezarlık alanında XII-XV. yüzyıllara tarihlenen türbeler ile bir kısmı özgün yerinde, bir kısmı da alandan toplanarak mevcut türbelerin etrafına konulmuş bulunan 400 civarında mezar taşı ve sanduka bulunmaktadır. Çalışmalarda, mezar taşı ve sandukaların XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan geniş bir döneme ait oldukları tespit edilmekle beraber, kitabesi bulunmayan veya tarihi tespit edilemeyen bazı mezar taşlarının daha erken dönemlere ait olabileceği, Melik Danişmend Gazi mezarlık alanı içinde bulunan ve XII. yüzyıla tarihlenen Kulak Kümbeti ve Doğan Alp Şah Kümbeti'ne dayanılarak tahmin edilebilmektedir.² Özellikle Danişmendli döneminde inşa edildiği kabul edilmekle beraber mevcut yapısı XIV-XV. yüzyıllara tarihlenen Melik Danişmend Gazi Türbesi'nin³ bir duvarla çevrelenen haziresinde de hem gömü, hem de bu şekilde korunmaları amacıyla toplanan mezar taşları mevcuttur.

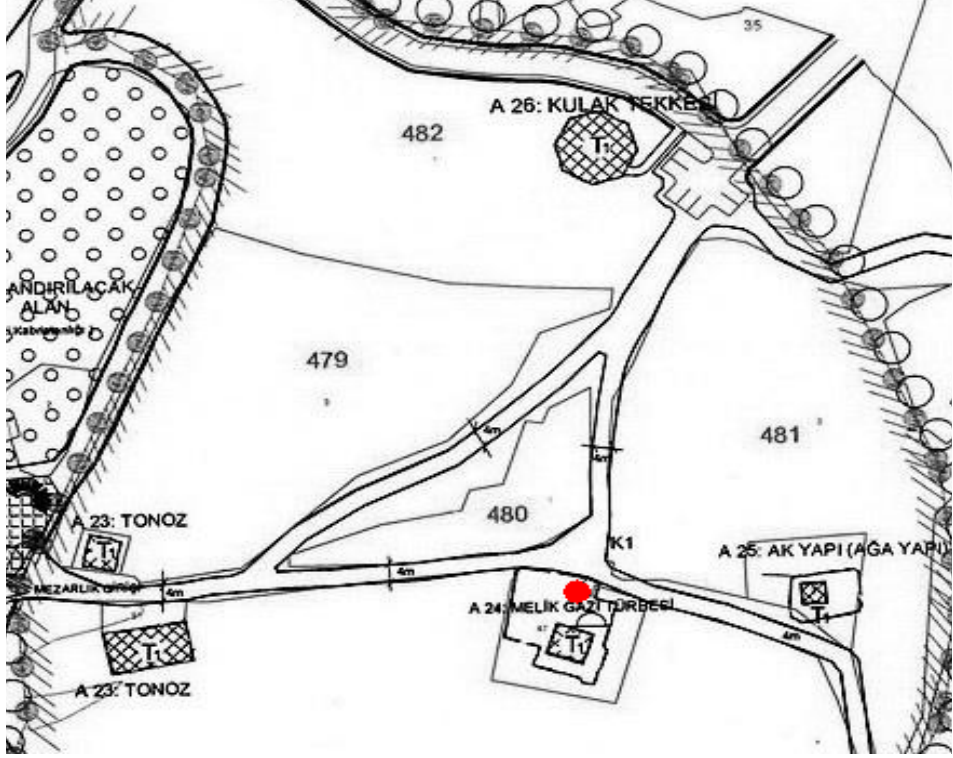
Niksar tarihi ile ilgili bir çalıştay öncesinde, 2012 yılında gerçekleştirdiğimiz ziyaret sırasında, Melik Danişmend Gazi Türbesi'nin haziresinde yeşil sırlı

¹ Halit Çal, **Niksar'da Türk Eserleri**, Ankara, 1989, s.2-3; Abdülkerim Özaydın, "Danişmendiler", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.8, Ankara, 1993, s.469-474; Behiye Işık Aksulu, **Fetihтен Osmanlı Dönemi'ne Kadar Tokat Şehri Anıtları**, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1994, s.10-21; Murat Ersoy, **Anadolu Türk Mimarlığı'nda Danişmendli Dönemi**, Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2007, s.6-9; Haluk Ilıcalı, **Anadolu Türk Sanatında Danişmendli Eserlerinin Yeri ve Önemi**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1999, s.3-10.

² Abdurrahman Akyüz - Yunis Kahraman - Selahaddin Adıgüzel - Güven Yetişkin - Ekrem Anaç - Saliha İçen - Ömer Işıdan - Yahya Teksarı, **Tokat ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri**, Tokat, 2010, s.317; Turgay Yazar - Cafer Kelkit, Hüseyin Şahin, "Niksar Melik Gazi Mezarlığı", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Danişmendliler Sempozyumu (12-13Kasım 2015) Tokat Bildiriler**, Tokat, 2016, s.491, 494, 496; Çal, **a.g.e.**, s.31-35, 40-43.

³ Tanju Cantay, **Danişmentli Mimari Eserleri**, İstanbul Üniversitesi, Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1979, s.81-82; Çal, **a.g.e.**, s.25-30; Halit Çal, "Melik Danişmend Gazi Türbesi", **Türk Etnografya Dergisi**, XIX, Ankara, 1991, s.41-51; Nazif Öztürk, "Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, XXII, Ankara, 1991, s.51 Tablo 1; M. Baha Tanman, "Danişmendliler-Mimari", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.8, Ankara, 1993, s.476; Akyüz vd., **a.g.e.**, s.322; Hamza Gündoğdu - Ahmet Ali Bayhan - Murat Aktemur - İshak Umur Kucaracı, **Tarihi Yaşatan İl Tokat**, Ankara, 2006, s.418-421.

tuğla bir şahide dikkatimizi çekmiş bulunmaktadır. Şahide türbenin etrafını çevreleyen duvarın içinde, girişin sağındaki bir ağacın hemen yanında durmaktaydı. (F.1-2)

F.1- Melik Danişmend Gazi Türbesi Haziresinde Şahidenin Konumu
(Yazar, Kelkit, Şahin, 2016, s.498)

Tanıtacağımız şahide, daha önce benzeri görülmemiş şekilde, pişmiş topraktan imal edilerek sırlanmış olması ve (mevcut literatür incelemesine göre) bu malzemeden tespit edilmiş tek örnek olarak karşımıza çıkması bakımından önem arz etmektedir. Çalışmadaki amaç, şahidenin teknik, biçim ve süsleme özelliklerinin tanıtılarak literatüre geçirilmesidir.

F.2- Melik Danişmend Gazi Türbesi Haziresinde Şahidenin Konumu (2012)

Tespit edilen şahide, 55 cm. yüksekliğinde ve 22 cm. genişliğinde olup kalınlığı 3 cm.'dir. Dikdörtgen biçimdeki şahidenin üst kısmı altı adet yuvarlak dilimle düzenlenmiş olup ortadaki dilim biraz kırık olmakla birlikte hafif sivri bir şekilde sonlandığı tahmin edilmektedir. Şahidenin yüzeyinde zaman içinde oluşan tahribattan dolayı kırıklar ve aşınmalar mevcut olup sağ alt kenarında da bir kırık vardır (F.3-4). Şahidenin malzemesini oluşturan pişmiş toprak levhanın hamurunun gözeneksiz ve sert bir yapıda olduğu görülmektedir.

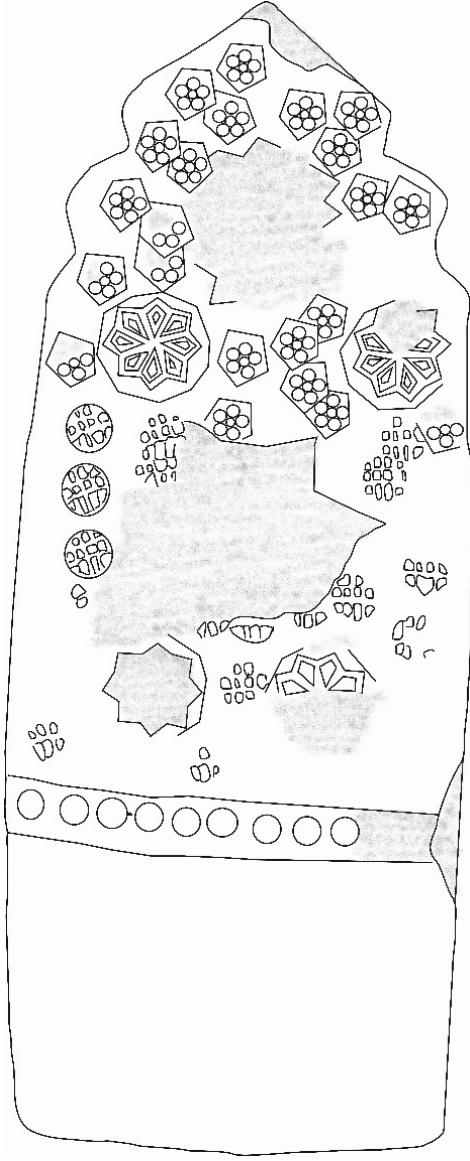
Kalan izlerinden yeşil sırlı olduğu anlaşılan tuğla şahidenin yüzeyinde, kalıp baskı tekniğiyle serbest şekilde yapılmış süslemeler yer almaktadır. Baskıyla elde edilen motifler, bazı yerlerde derin, bazı yerlerde ise daha yüzeysel görünmektedir. Şahidede en yoğun görülen bezeme, kenarları 1,5 cm. olan beşgenler içinde yer alan beş yuvarlak yapraklı stilize çiçek motifleridir. Bahsettiğimiz beş-

genler içindeki çiçekli kompozisyon, dilimli olan tepe kısmında ve rozetlerin arasında, yer yer desenlerin birbirlerinin üzerine de denk gelmesiyle serbest olarak basılmışlardır (F.3-6).

F.3- Sırlı Tuğla Şahide, Ön Yüz (2012)

Şahidenin dilimli tepeliğinin ortasına denk gelecek şekilde, 8 cm. genişliğinde, sivri yapraklarla (ya da kollarla) sonlanan çok kollu (10 ya da daha çok) bir rozet olduğu kalan izlerden tahmin edilebilmektedir. Bu kısım oldukça tahrip olmuştur. Bunun hemen altında ise, neredeyse daireye dönmüş ve kenarları eşit olmayan 5 cm. genişliğindeki ongen içinde uçları sivri şekilde sonlanan ve ortalarında kabarıklıklar bulunan sekiz kollu rozet motifleri biri sağda, biri solda olmak üzere simetrik şekilde yer almışlardır (F.4-5).

F.4- Sırlı Tuğla Şahide Ön Yüz Çizimi (Selma Gül 2017)**

** Şahidenin çizimini yapan Sanat Tarihçisi Dr. Selma Gül'e teşekkür ederim.

F.5- Sırlı Tuğla Şahide Ön Yüz, Ayrıntı (2017)

F.6- Sırlı Tuğla Şahide Ön Yüz, Ayrıntı (2017)

Şahidenin bu kompozisyonundan sonraki kısmı ise epey tahrip olmuş ve aşınmış vaziyettedir. Bu alanda yine kalıpla elde edilmiş ve serbest şekilde yüzeye dağıtılmış olan 2-2,5 cm. genişliğindeki daire formları, karelere bölünmüş geometrik düzenlemelidir. Alanın orta kısmında tahribattan dolayı motifler zorlukla izlenebilmektedir. Bu motiflerin arasında, yine oldukça aşınmış olmakla birlikte, yukarıda şahidenin sağ ve sol kenarlarında yer alan sekiz kollu rozetlerin, yine simetrik olarak şahidenin alt kısmında da bulunduğu görülebilmektedir. Şahidenin toprak üzerinde kalacak kısmı iki çizgiyle bölünlenerek belirtilmiş, böylece oluşan şeridin içinde ise parmakla basılmak suretiyle küçük daireler oluşturulmuştur (F.7, F.4). Şahidenin ön yüzündeki motiflerin özellikle çukur yerlerinde ve alt kısmında yeşil sır izleri görülebilmektedir. Kalan izlerden ön yüzün, şahidenin sabitleneceği yere kadar yeşil sır kaplı olduğu anlaşılmaktadır (F.3, F.8).

Şahidenin düz ve bezemesiz olan arka yüzünde ise beyaz astar izleri seçilebilmekte olup yer yer görülen yeşil sır izlerinden bu yüzün de, yine sabitleneceği kısma kadar sırlı olduğu anlaşılmaktadır. Toprak içinde veya bir yuvada kalacağı tahmin edilen 13,5 cm.lik kısmı ise hem ön yüz hem de arka yüzde süslemesiz ve sırsız bırakılmıştır (F.8).

F.7- Şahide Ön Yüz, Ayrıntı (2017)

F.8- Şahide, Arka Yüz (2017)

Şahide üzerinde kitabe ve tarih bulunmamaktadır. Malzemenin bir baş ya da ayak şahidesi olup olmadığı ve birlikte kullanılmak üzere yapılmış olabilecek ikinci bir şahidenin mevcudiyeti de tespit edilememiştir.

Literatürde pişmiş toprak şahidenin benzeri bulunup bulunmadığı konusunda yapılan araştırmada şu ana kadar bir benzerine rastlanmamıştır. Anadolu Türk Mimarisi'nde yapıların çeşitli yerlerinde desen oluşturmak amacıyla kaplama olarak kullanılan tuğla-sırlı tuğla malzemeler dışında, daha büyük boyutlu pişmiş toprak levha olup olmadığı konusuyla ve bölgeyle ilgili literatür incelemesinde, Tokat Nureddin ibn Sentimur Türbesi doğu penceresi (dua penceresi) üzerindeki iri palmetler ve dallarla yüksek kabartma olarak işlenmiş süslemeli parçadan ve köşelerdeki palmet desenli dikdörtgen kabartma panolardan terracota bloklar olarak bahsedildiğine rastlanmıştır (F.9). Türbenin kapısında kemerin arasındaki

dolguların da vaktiyle tuğla olduğu belirtilmektedir. Özellikle bu yapının türbe kapısına benzer olarak Niksar Çöreği Büyük Tekkesi'nin kemer dolgularında da aynı uygulamanın olduğu, bunlardan başka, Tokat Halef Sultan Hanıkahı'nın taç kapısında ve Ebu Şems Hanıkahı'nın tabhaneden türbeye açılan penceresinde de pişmiş toprak malzeme kullanıldığından yayınlarda bahsedilmektedir.⁴

F.9- Tokat Nureddin ibn Sentimur Türbesi, doğu penceresi (2017)

Belirtilen yapılar incelendiğinde, bahsedilen malzemenin pişmiş toprak değil, bölgeye özgü, “kırmızı mikritik kumtaşı” olarak adlandırılan bir taş olduğu anlaşılmaktadır.⁵ Söz konusu taş, Tokat ve Niksar'daki diğer pek çok yapıda gerek inşa malzemesi, gerekse de süslemeli parçalarda kullanılmış olup dış etkiye dayanıksız bir malzeme olduğu gözlenmiştir. Bu taş, dokunulduğunda, tahrip olmuş bir tuğla malzeme gibi ele toz halinde gelen ve elde kırmızı-turuncu renk bırakan bir özelliğindedir. Bu nedenle de görüldüğü yapıların bazılarında pişmiş toprak (terra cota) malzeme olarak değerlendirilmiş olabilir düşüncesindeyiz. Literatür taramasında, bunun dışında, aynı ya da benzer bir amaçla kullanılan pişmiş toprak levha malzemeye rastlayamadık.⁶

⁴ Zeynep Demircan, **Orta Anadolu'daki İlhanlı Dönemi Mimari Eserleri**, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk ve İslam Sanatları Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s.127, 129-131; Zeynep Demircan, “Nüreddin b. Sentimur Türbesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.33, İstanbul, 2007, s.257-258.

⁵ Yukarıda verilen bilgi, Niksar Belediyesi Etüt Proje Müdürü (Jeoloji Mühendisi) Hüseyin Şahin'den alınmıştır.

⁶ Bunların yanı sıra, Konya 2.Kılıçarslan Türbesi'nde yer alan çini kaplamalı lahitlerde sarı tek renk

Şahidede kullanılan motiflerin, malzeme şekillendirildikten sonra kalıplar ile baskı tekniğinde yapıldıkları ve şahidenin sırlanıp fırınlandığı anlaşılmaktadır (**F.3, F.5, F.6**). Kalıplar (mühürler) ile gerçekleştirilen baskı tekniği Neolitik dönemden beri keramiklerin süslemesinde kullanılmış, bu teknikle elde edilen baskı süslemeler Anadolu, Mezopotamya ve İran’da yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur.⁷ Baskı tekniği sırlı ve sırsız keramiklerin bezemesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Anadolu’da çeşitli merkezlerde yapılan kazı çalışmalarında elde edilen keramik buluntular baskı tekniğinde geometrik, bitkisel, figürlü desenler ve yazı ile bezenmiş testi, ibrik, matara, kürevi-konik kaplar ve çanak-tabak gibi formların XI-XIV. yüzyıllarda yoğunlukla üretilmiş olduklarını göstermektedir.⁸ Anadolu’da keramiklerde yaygın olarak kullanılan kalıpla yapılan baskı tekniği süslemenin, pişmiş toprak olarak aynı malzeme ile üretilmiş ve sırlanmış tuğla şahide üzerinde de uygulanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Burada tanıtılan yeşil sırlı tuğla şahidenin tarihlendirilmesinde, aynı türden karşılaştırma malzemesi tespit edemediğimiz için kesin bir şey söylemek zordur. Ancak söz konusu şahideyi, malzemeleri farklı olmakla birlikte, biçim özellikleri olarak benzer şahidelerle karşılaştırmamız mümkün olabilir.

Öncelikle Niksar’da çalışılan hazirede tespit edilen mezar taşlarından sırlı tuğla şahideyle benzer biçimde olan, üst kısmı dilimlerle sonlanan ve rozetler-

sırlı bir çini parçası bulunmakta olup, 2006 yılındaki restorasyonda önceki parçayı tamamlayan bir çini parçasına daha ulaşılmasıyla bunun aslında yaklaşık 50 cm. boyunda oval bir çini levha olduğu tespit edilmiştir. Oluş Arık, “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Dini ve Kamusal Yapılarında Çini”, **Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri**, İstanbul, 2007, s.43. Ayrıca, Konya Sahip Ata Hanıkahı türbe kısmında ve Konya Mevlana Türbesi’nde yer alan çini kaplamalı lahitlerin birkaçında baş ve ayak uçlarında yer alan, alt alta birkaç satırdan oluşan, firuze ya da lacivert tek renk sırlı kabartmalı çini kitabeler yekpare olmalarıyla dikkati çekmektedir. Arık, **a.g.e.**, s.118 res.77, s.121, s.165 res.121; Şerare Yetkin, **Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul, 1972; s.80, 108-109.

⁷ Beyhan Karamağaralı – Turgay Yazar, “Anı Kazısı Buluntuları”, **Anadolu’da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, İstanbul, 2007, s.125-126, 130; Sevinç Gök Gürhan, **Bir Seramik Definesinin Öyküsü Saruhanoğlu Beyliği’nin Mirası Manisa Gülgün Hamamı Seramikleri**, Manisa, 2011, s.53.

⁸ Nurşen Özkuş Fındık, **Hasankeyf Seramikleri (2004-2006)**, Ankara, 2008, s.109-121; Nurşen Özkuş Fındık, “Kalıp Baskı-Oyma Tekniğinde Bezemeli Sırlı Seramik Üretimi”, **Sanat Tarihi Dergisi**, XXII / 2, İzmir, 2013, s.62; İsmail Aytaç, “Türkiye Müzelerindeki Selçuklu-Artuklu Dönemi (12-13.YY.) Süslemeli Sırsız Seramikleri”, **Mehmet Önder’e Armağan**, Ankara, 1996, s.223-249; Gül Tunçel, “XII-XIV. Yüzyıl Artuklu Kabartma Desenli Sırsız Seramikleri”, **Türkler**, C.8, Ankara, 2002, s.114-125; Gül Tunçel, “Sırsız Seramik Sanatı”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu**, C.2, Ankara, 2006, s.525-531; Sevinç Gök Gürhan, **Akşehir Taş Medrese Müzesi’ndeki Türk Dönemi Seramikleri (2000-2001 Anıt Meydan’da Yapılan Kurtarma Kazısı Seramikleri)**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2007, s.62-63, 212-231; Gürhan, **a.g.e.**, 2011, s.48-163; Lale Bulut, “Samsat Kazısı Buluntuları”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu**, C.2, Ankara, 2006, s.183-191.

le süslenmiş örnekler dikkatimizi çekmektedir (F.10). Örnek olarak aldığımız şahidelerin tarihleri olmamakla beraber, genel olarak XIV. yüzyıla tarihlendirilmişlerdir.⁹ Tokat¹⁰ (F.11-13) ve Sivas¹¹ bölgesindeki örneklerle baktığımızda (F.14), genel olarak XIV-XV. yüzyıllara tarihlenen, üst kısmı dilimli biçimde sonlanan ve üzerinde rozetler bulunan benzer biçimdeki şahidelere rastlanmaktadır. Ayrıca Akşehir¹² ve Konya Karaman¹³ gibi Anadolu'nun farklı şehirlerinde de bahsettiğimiz özelliklere sahip XIV. yüzyıldan benzer örneklerle karşılaşmaktayız.

F.10- Niksar Melik Gazi Mezarlığı'ndan şahideler (soldaki Yazar, Kelkit, Şahin, 2016, s.509; sağdaki Denknalbant Çobanoğlu 2017)

Bahsedilen şahideler bazen kitabeli, bazen kitabesiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Şahidelerin üst kısımları sayıları değişen dilimlerle sonlanmakta olup

⁹ Yazar, Kelkit, Şahin, a.g.e., s.491, 496.

¹⁰ Tokat'ta XIV-XV. yüzyıllardan benzer formdaki mezar taşları için bkz., Gönül Öney, "Anadolu'da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı, Kartallı, Şahinli ve Arslanlı Mezar Taşları", **Vakıflar Dergisi**, VIII, Ankara, 1969, s.284-287, res.3a-3b, 4, 6, 9a-12c; Tokat'ta bulunan benzer örnekler için ayrıca bkz., Beyhan Karamağaralı, **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara, 1992, res.41-52.

¹¹ Sivas'ta XIV. yüzyıldan benzer formdaki mezar taşları için bkz., Sebiha Gürlevik, **Sivas Mezar Kitabeleri Üzerine Bir İnceleme**, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008, Katalog numaraları; Müze 95/122, Müze 446/447, Müze 450, Müze 500, Müze 553, Müze 843, Müze 844, Ulu Cami 13a-13b; Öney, a.g.e., s.283-285, res.1a-3a, 5a-5b, 8a; Karamağaralı, a.g.e., res.30-33

¹² Akşehir'de XIV-XV. yüzyıllardan benzer formdaki mezar taşları için bakınız, A.Süheyl Ünver, "XIV.üçüncü Asırda Anadolu'da Selçukluların An'anesine Bağlı Mezar Taşları Üzerine", **Vakıflar Dergisi**, XII, Ankara, 1978, s.15-26.

¹³ Seyfi Başkan, **Karamanoğulları Dönemi Konya Mezar Taşları**, Ankara, 1996, s.19, Kat. No.3, H.750/M.1350 tarihli mezar taşı. Yine üzeri dilimli formlarla sonlanan Selçuklu dönemi mezar taşları için, Başkan, a.g.e., s.66, res.33 ve s.67, ç.1. Ayrıca Aydınoğulları Beyliği döneminden benzer biçimde XIV. yüzyıldan bir örnek için, Başkan, a.g.e., s.68, res.34.

mihrap benzeri düzenlemeli bazı örneklerde orta bölümde kitabeler, mukarnaslı düzenleme, bazılarında ise figürlü süslemeler bulunmaktadır. Şahidelerin çoğunda, dilimlerle sonlanan üst bölümde, her dilimde yer almak üzere alternatif olarak çarkifelek, dilimli çiçek, kabara, gül benzeri çiçekler ve yıldız geçmeli, örgülü geometrik düzenlemeli rozetler¹⁴ bulunmaktadır.

F.11- Tokat Müzesi'nden şahide, ön ve arka yüzü (2017)

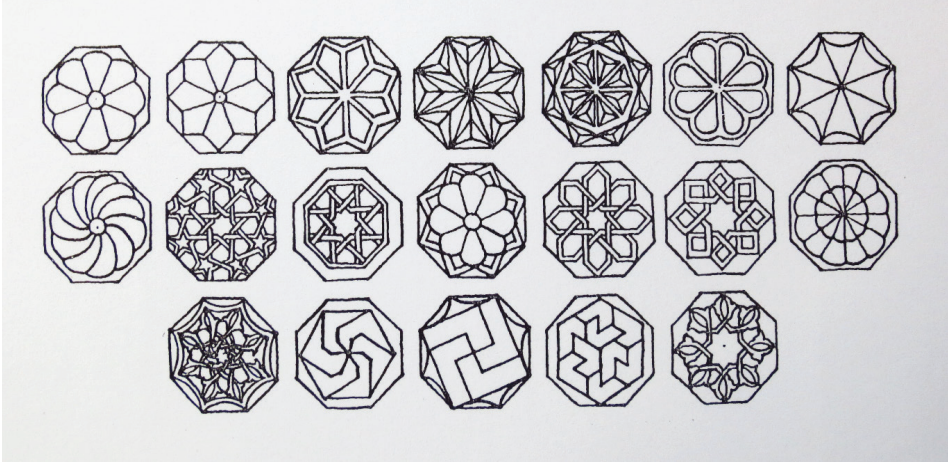
¹⁴ Rozetler, ahşap, maden ve kumaş gibi pek çok farklı malzemede de karşımıza çıkmakla birlikte özellikle mimaride, taçkapılar, kemer köşelikleri gibi alanlarda yoğun bir kullanım alanı bulmuş, geometrik düzenlemeli-yıldız geçmeli, bitkisel süslemeli, ajurlu, yüzeysel ya da zeminden kabara olarak yükseltilmiş olarak çeşitli örnekler vermiştir. Nermin Şaman Doğan, Turgay Yazar, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 19, Ankara, 2013, s.221-244; Ayrıca, örneğin Aksaray Sultan Han (1229) ve Kayseri Tuzhisarı Sultan Han (1232-1236)'da köşk mescidin cephelerinde geometrik geçmeli bordürler içinde de şahidelerdekine benzer rozetlerin taş kabartma olarak işlendiğini görmekteyiz. Kurt Erdmann – Hanna Erdmann, **Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Baubeschreibung-Die Ornamente II-III**, Berlin, 1976, Tafel 21, Tafel 84, Tafel 85, Tafel 87. Kuşkusuz söz konusu örnekler aynı dönem yapıları için çoğaltılabilir.

F.12- Tokat Müzesi, mezar taşı
(Karamağaralı, 1992, res.42)

F.13- Sivas Müzesi, mezar taş
(Karamağaralı, 1992, res.33)

F.14- Kayseri Tuzhisarı Sultanı Köşk Mescidi Kuzey Cephesinde Yer Alan Küçük Rozetler (Erdmann – Erdmann, 1976, Tafel 87)

Sonuç olarak, taş şahidelerde uygulanan dilimli formlar sırlı tuğla şahidede de görülmekte, taş şahidelerdeki kabartma rozetlerin kullanımıyla oluşan düzenlemelerin ise tuğla şahidede baskı tekniğinde stilize bir şekilde uygulandığı düşü-

nülmektedir. Taş şahidelerde benzer formların genel olarak XIV.–XV. yüzyıllarda karşımıza çıktığı dikkate alındığında mezar taşı malzemesi olarak görmeye alışık olmadığımız sırlı tuğla şahidenin de XIV.–XV. yüzyıllara tarihlendirilebileceğini öne sürmek mümkün gözükmemektedir. Çalışmaya konu olan sırlı tuğla şahide Ortaçağ Anadolu sanatında gözlenen tasarım çeşitliliği içinde farklı bir örnek oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu örnek ışığında dönemin bölgesel özellikleri ve kültürel geçişkenliği dikkate alındığında, malzeme, biçim ve süslemelerde farklı başka denemelerin de ortaya çıkabileceği, Ortaçağ Anadolu’sundaki yaratma ortamının buna çok müsait olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksulu, Behiye Işık, **Fetihten Osmanlı Dönemi'ne Kadar Tokat Şehri Anıtları**, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 1994.
- Akyüz, Abdurrahman – Yunis Kahraman – Selahaddin Adıgüzel – Güven Yetişkin – Ekrem Anaç – Saliha İçen – Ömer Işıdan – Yahya Teksarı, **Tokat ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri**, Tokat, 2010.
- Arık, Oluş “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Dini ve Kamusal Yapılarında Çini”, **Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri**, İstanbul, 2007, s.37-189.
- Aytaç, İsmail, “Türkiye Müzelerindeki Selçuklu-Artuklu Dönemi (12-13.YY.) Süslemeli Sırsız Seramikleri”, **Mehmet Önder'e Armağan**, Ankara, 1996, s.223-249.
- Başkan, Seyfi, **Karamanoğulları Dönemi Konya Mezar Taşları**, Ankara, 1996.
- Bulut, Lale, “Samsat Kazısı Buluntuları”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, C.2, Ankara, 2006, s.173-197.
- Cantay, Tanju, **Danişmentli Mimari Eserleri**, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1976.
- Çal, Halit, **Niksar'da Türk Eserleri**, Ankara, 1989.
- Çal, Halit, “Melik Dânişmend Gâzi Türbesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, XIX, Ankara, 1991, s.41-51.
- Demircan, Zeynep, **Orta Anadolu'daki İlhanlı Dönemi Mimari Eserleri**, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk ve İslam Sanatları Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003.
- Demircan, Zeynep, “Nüreddin b. Sentimur Türbesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.33, İstanbul, 2007, s.257-258.
- Doğan, Nermin Şaman – Turgay Yazar, “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 19, Ankara, 2013, s.221-244.
- Erdmann, Kurt – Hanna Erdmann, **Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Baubeschreibung-Die Ornamente II-III**, Berlin, 1976.
- Ersoy, Murat, **Anadolu Türk Mimarlığı'nda Danişmendli Dönemi**, Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2007.
- Fındık, Nurşen Özkul, “Kalıp Baskı-Oyma Tekniğinde Bezemeli Sırlı Seramik Üretimi”, **Sanat Tarihi Dergisi**, XXII / 2, İzmir, 2013, s.61-75.
- Fındık, Nurşen Özkul, **Hasankeyf Seramikleri (2004-2006)**, Ankara, 2008.

- Gündoğdu, Hamza – Ahmet Ali Bayhan – Murat Aktemur – İshak Umut Kukaracı, **Tarihi Yaşatan İl Tokat**, Ankara, 2006.
- Gürhan, Sevinç Gök, **Akşehir Taş Medrese Müzesi'ndeki Türk Dönemi Seramikleri (2000-2001 Anıt Meydan'da Yapılan Kurtarma Kazısı Seramikleri)**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2007.
- Gürhan, Sevinç Gök, **Bir Seramik Definesinin Öyküsü Saruhanoğlu Beyliği'nin Mirası Manisa Gülgün Hamamı Seramikleri**, Manisa, 2011.
- Gürlevik, Sebiha, **Sivas Mezar Kitabeleri Üzerine Bir İnceleme**, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008.
- Ilıcalı, Haluk, **Anadolu Türk Sanatında Danişmendi Eserlerinin Yeri ve Önemi**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1999.
- Karamağaralı, Beyhan, **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara, 1992.
- Karamağaralı, Beyhan – Turgay Yazar, “Anı Kazısı Buluntuları”, **Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, İstanbul, 2007, s.123-131.
- Öney, Gönül, “Anadolu'da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı, Kartallı, Şahinli ve Arslanlı Mezar Taşları”, **Vakıflar Dergisi**, VIII, Ankara, 1969, s.283-291.
- Özaydın, Abdülkerim, “Danişmendliler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.8, Ankara, 1993, s.469-474.
- Öztürk, Nazif, “Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar Vakıfları”, **Vakıflar Dergisi**, XXII, Ankara, 1991, s.45-68.
- Tanman, M. Baha, “Danişmendliler-Mimari”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.8, Ankara, 1993, s.474-477.
- Tunçel, Gül, “XII-XIV. Yüzyıl Artuklu Kabartma Desenli Sırsız Seramikleri”, **Türkler**, C.8, Ankara, 2002, s.114-125.
- Tunçel, Gül, “Sırsız Seramik Sanatı”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, C.2, Ankara, 2006, s.525-531.
- Ünver, A.Süheyl, “XIV.üncü Asırda Anadolu'da Selçukluların An'anesine Bağlı Mezar Taşları Üzerine”, **Vakıflar Dergisi**, XII, Ankara, 1978, s.15-26.
- Yazar, Turgay – Cafer Kelkit – Hüseyin Şahin, “Niksar Melik Gazi Mezarlığı”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Danişmendliler Sempozyumu (12-13Kasım 2015) Tokat Bildiriler**, Tokat, 2016, s.491-512.
- Yetkin, Şerare, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul, 1972.